

„Gyönyörűségemnek hele”

A cenki kert használatának módja gróf Széchényi Ferenc idejében

Széchényi Ferenc (1754–1820) feleségével, Festetics Juliannával és gyermekeivel 1783-ban költözött Cenkre nagybátyja, Széchényi Antal korábbi birtokára.¹ A főúri kastély az akkor még külön közigazgatási egységet képező Kiscenk nyugati határán épült. A kastélytól északra egy barokk kert és a nevezetes, Fertő felé futó hársfasor, délre pedig egy kisebb kertrész terült el. A *Kis Czenki ezen T. N. Sopron Vármegyében lévő Nagy méltoságu Sárvári Fölső Vidéki Groff Szétsenyi Ferencz Úr (Tittl:) Eő Excellentiája Két Kertek között fönt álló Kastélla, és hoz[z]á tartozandó új Épületinek rövid Le írása* című, 1798-ban született vers² erről a területről szól. A kéziratban fennmaradt mű szerzője ismeretlen, önmagát „[e]gy hiv Tisztelő”-ként aposztrofálja.³ Mivel meglehetősen pontos helyismeretről árulkodnak sorai, feltehetően Széchényi Ferenc szűkebb köréhez tartozott. Esetleg Bárány Pétert, a főúr korabeli titkárát sejtethetjük a poézis mögött – róla egyébként tudjuk, hogy Széchényi Franciskának, Ferenc lányának esküvője alkalmából is készített egy tisztelgő verset négy évvel később, korábban pedig francia és német nyelvű drámákat fordított a főúr megbízásából.⁴ A szerző kilétéhez hasonlóan a vers születésének körülményei, az alkalom sem rekonstruálható tökéletesen: a poéta szerint József nádor 1797. október 13-án meglátogatta Széchényi

¹ KENESSEI Károly, *Nagycenk* (Száz Magyar Falu Könyvesháza), Bp., 2002, 44–53.

² Lásd: Függelék. A verset rövid magyarázattal közli még SISA József, *A nagycenki Széchényi-kastély és kertje verses leírása 1798-ból*, Művészettörténeti Értesítő 42(1993), 1–2. sz. 50–54. Eredetiben az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (továbbiakban: OSZKK) Quart. Hung. 556. jelzete alatt. A továbbiakban a versre rövidített jelzetével (Quart. Hung. 556.) és a versszakszámmal utalok.

³ Quart. Hung. 556, 43. versszak.

⁴ OLOFSSON Placid, *Gróf Széchényi Ferenc irodalom pártolása*, Pannonhalma, 1940, (Pannonhalmi füzetek), 36, 103–106; FRAKNÓI Vilmos, *Széchényi Ferencz 1754–1820*, Bp., Osiris, 2002 (1902), 165–167; KOVÁCS Ákos András, *Egy 18. század végi életút eszméletörténeti értelmezésének lehetőségei: Debreczeni Bárány Péter*, Korall 12(2011), 44. sz. Bárány írásképe és a vers írásképe hasonló, de nem teljesen azonos. V. ö. FRAKNÓI, i. m., 166. A szerző kilétének eldöntésében nehézség, hogy Széchényi Ferenc mint a kor egyik legnépszerűbb és legbőkezeűbb mecénása a vers keletkezésének hónapjaiban is több alkotóval kapcsolatban állt (Révai Miklóssal, Csokonai Vitéz Mihállyal, Kovachich Márton Györggyel), illetve ebben az évben más alkalmakra többen írtak alkalmi verset a főúr számára: Pálóczi Horváth Ádám főispáni beiktatására, Czinke Ferenc névnapjára. Vö. OLOFSSON, i. m., OSZKK Quart. Hung. 513, OSZKK Quart. Hung. 522. Széchényi Ferencről mint mecénásról VADERNA Gábor, *A költészet születése: A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben*, Bp., Universitas, 2017, 57–58, 224. A vers esztétikai szempontból nem elsőrangú, ugyanakkor ebből nem következik, hogy csak egy versificator, egy ismeretlen mesterkedő költő írhatta V. ö. VADERNA, i. m., 76–80.

Ferencet cenki birtokán, és ennek a látogatásnak az emlékére született a mű.⁵ A nádor későbbi látogatásai a magyar főúrnál jól dokumentáltak,⁶ erről az esetről azonban elsődleges forrással (még) nem rendelkezünk. Ugyanakkor minden bizonnyal útba ejthette Cenket a Palatinus, ugyanis 1797 szeptemberében Kőszegről, novemberében pedig Budáról írt levelét ismerjük,⁷ valamint az ekkoriban szerveződő insurrectio ügyében is célszerű lehetett a Széchényi Ferencsel való találkozás.⁸ A kastély és a kert meglátogatásán egyébként sem kell csodálkoznunk, hiszen az a főúri reprezentáció nélkülözhetetlen részének számított, ráadásul közismert, hogy a nádor – Széchényihez hasonlóan – rajongója volt az angolkerteknek.⁹ A vers a következő naptári évben, tehát a látogatás után néhány hónappal születhetett, valószínűleg Széchényi Ferenc megrendelésére.¹⁰ A kéziratnak csak egy példányát ismerjük, amelyen ráadásul látszanak még a sorvezető keretek, illetve egy-két javítás is – valószínű tehát, hogy nem kapott nagy nyilvánosságot a költemény.¹¹

Már ezek a vitatott tényezők, illetve a következőkben is érzékeltetett bizonytalanságok felhívják a figyelmet arra, hogy mind a kert, organikusan változó térségként, mind a vers – személyes benyomások, megrendelői szándékok és topikus elemek keverékeként – tárgyilagosan nehezen megragadható, dinamikus kulturális alkotás.

⁵ „Itt az Eremitás Dombja a' fertőre / nézett; hól nem régen Fölség H., ö szilire H., / le szállat hajozván a' fetskendezésre: / honnend vis[s]za menni méltóztatott Czenkre.” alul lábjegyzetek: „1797. die 13° 8^{br} G., Joseff Palatinus. H., a fertő szilin Groff Szetsenyi Ferencz által Deszkából el kiszitetett vár. // Itt sok Méltóságok azon örvendeztek / hálákat szivekből atták az Istennek; / hogy köszöntisire itt ezen Fölségnek / Firfi és Aszonyi Rendről itt lehettek” Quart. Hung. 556, 41–42. versszak.

⁶ „...a Palatinusné dütsökedet a jo Tartáson Czenken, midön az Uj Esztendönék Üdvözlésére nála voltam” MNL OL P 623 – A sor. – I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1801. január 4. Pest, Széchényi Paphoz. A következőkben a MNL OL P 623 – A sor. formula helyett az SzTCs rövidítést használom (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára; Széchényi-család levéltára, Törzslévtár, Család által rendezett iratok).

⁷ DOMANOVSKY Sándor, *József nádor iratai I. 1792–1804*, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1925, 186–187. A nádornak 1797-es útja fontos magyar rendi gondolkodás megértése, átérzése szempontjából. Vö. DOMANOVSKY Sándor, *József nádor élete I, első rész*, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1944, 278–280.

⁸ Széchényi már 1797 áprilisában panaszkodik az insurrectio kapcsán Kovachichhoz írt levelében. FRANKÓI, i. m., 197. Ahogy három évvel később is Széchényi foglalkozik a somogyi felkelőkkel, és ír erről József nádornak. DOMANOVSKY, *József nádor iratai...*, i. m., 351.

⁹ Ő kezdeményezte például a Margit-sziget és a Városliget angolkertté alakítását. GALAVICS Géza, *Magyarországi angolkertek*, Bp., Balassi, 1999, 88, 96–103. Bártfai Szabó László szerint a két arisztokrata politikai gondolkodásában is hasonló volt. BÁRTFAI SZABÓ László, *A Sárvár-Felsővidéki gróf Széchényi család története, II.*, 1733–1820, Bp., Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, 1913, 402. Kapcsolatuk egyéb – kulturális – szegmenseiről lásd OLOFSSON, i. m., 97–98, 124.

¹⁰ Nincs közvetlen adatunk a vers megrendelésére, de számos nyom rendelkezésünkre áll ahhoz, hogy a főúr számára az irodalom „kedves” volt. V. ö. SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1801. szeptember 3., Pest, SZÉCHÉNYI Paphoz; Hazai Tudósítások XXVI, 1807. szeptember 26, 207; OLOFSSON, i. m., 50; FRANKÓI, i. m., 197.

¹¹ Ezt alátámasztandó az OSZK Aprónyomtatványtárában az adott évkör tüzetes átnézése jövőbeli feladataim közé tartozik.

A kerthasználat vizsgálata során ez a dinamizmus meghatározó tényezőként értelmezendő.

A vers tehát egyfelől az alkalmi rendi költészet¹² sajátos terméke, másfelől pedig egy hely(szín) és a hozzákapcsolódó szokások irodalmi reprezentációja. Ekként egyaránt beilleszthető a laudációs művek,¹³ a kastélyleíró versek,¹⁴ a kertleírások,¹⁵ illetve a topikus mulatókert-allegóriák sorába.¹⁶ Ezen hagyományokhoz való kapcsolódási pontok részletezésétől azonban jelen tanulmány eltekint. A költeményt nem elsősorban műalkotásként, hanem forrásszöveggént értelmezem, tehát értékeléséhez sem elsősorban irodalmi-esztétikai, hanem társadalom- és kultúrtörténeti szempontokat veszek figyelembe.¹⁷ Ráadásul nem a vers egészét használom fel, hanem a fő tárgyat, Széchenyi Ferenc cenki kertjét szem előtt tartva csak a kertre vonatkozó versszakokra koncentrálok, amely a versnek csaknem a felét, negyvenháromból huszonegy szakaszt jelent – domináns volta tehát kvantitatíve is megkérdőjelezhetetlen.

A költemény releváns kontextusainak feltárásához egykorú levelek, gazdasági utasítások, korabeli hírlaptudósítások, útleírások és térképi-képi források nyújtanak segítséget. Ezek közül kiemelten sok részletet tartalmaz a kertre vonatkozóan Széchenyi Ferenc és gazdasági főtitkárja, Pap Ferenc levélváltása, amelynek apropója leggyakrabban a főúr hazatérése és/vagy a kert egyes elemeinek a megrongálódása.¹⁸ A tárgy szempontjából szerencsésnek nevezhető forrásadottságok az időszakot tekintve kevésbé kiegyensúlyozottak. A jakobinus összeesküvés leleplezése utáni egy-két évben Széchenyi Ferencnek – ne felejtjük: Hajnóczy József egykori alkalmazójának! – levelezése észrevehetően megritkul, a Pap által precízen vezetett levelezőkönyvek pedig erősen hiányosak.¹⁹ Ez a tényező a vers születési körülményeinek, az 1797-es év eseményeinek a rekonstruálása szempontjából hátrányos; jelen tanulmányban azonban

¹² A rendi költészetről lásd VADERNA, i. m., 59.

¹³ SÁNDOR István, *Író és társadalom, Fejezet a magyar felvilágosodás irodalomtörténetéből, I. rész: Főúr és nemes*, Bp., Ráció, 2012, 167–170.

¹⁴ *Téténynek ékessége melyet versekbe foglalt Dugonics András s most az eredeti kézirat szerint nyomtatásban kibocsájt Baróti Dezső*, Szeged, Dugonics Társaság, 1940. Ebbe a hagyományba illeszkedik még Bessenyei György Eszterházi vigasságok (1772) című műve is. BESSENYEI György, *Költemények: Kisebb költemények; Az embernek próbája; Az ember, s. a. r.* GERGYE László, Bp., Akadémiai, 1991, (Bessenyei György összes művei), 30–34.

¹⁵ Magyarországi kertre vonatkozó tipikus példája PETRI, BERNHARD, *Der Naturgarten des Herrn Baron Ladislaus von Ortzy bei Pest... = Taschenbuch für Gartenfreunde*, szerk. BECKER, WILHELM GOTTLIEB. Lipcse, 1797. Voß. 156–173. Magyarul közli RAPAICS 1936, 181–186. A kertleírások is jellegzetesen a sétáló szemszögét alkalmazzák.

¹⁶ VÖRÖS Imre, *Természetszemlélet a felvilágosodás kori magyar irodalomban*, Bp., Akadémiai, 1991. 86–88. GERGYE, i. m., 26–30.

¹⁷ Vö. VADERNA, i. m., 49, 53; KESZEG Anna, *Gyöngyössi János. Szövegek és kontextusok*, Bp., Ráció, 2011, 131.

¹⁸ Konkrét példákat a későbbiekben említek.

¹⁹ SzTCs VIII. köt. – 20. cs. – 43. (314. cs.) No. 4 — No. 8. Az 1795-ös könyv teljesen hiányzik, de 1796-ból sincs a főúrtól érkező levél bejegyzve. Martinovics-összeesküvés leleplezése miatt valószínűleg

tág kronológiai kereteket alkalmazok, Széchenyi Ferenc birtokosságát (1783–1814) egészében vizsgálom. A cenki kertre helyezett fókusz tematikailag tovább szűkül: csak azt tanulmányozom, hogy a kertet kik, hogyan, milyen céllal használták. Elkülönülnek azok a használati módok, amelyek a versben és a levéltári forrásokban is megjelennek azoktól, amelyek csak az egyikben tűnnek fel. (A tökéletlen forrásfeltárás miatt számolni kell némi bizonytalansági faktoral, de ez csak a versben meglévő és a levelekben nem fellelhető tevékenységek esetében releváns.) Az irodalmi és a történeti szövegek egymás mellé helyezése jó lehetőséget ad mind a kert, mind az alkalmi vers pozicionálására a korabeli kulturális-reprezentációs térben.

Mielőtt a kert használóira és igénybevételének módjaira térnék, röviden összefoglalom, hogyan kell elképzelni a cenki kert fizikai környezetét.²⁰ A kastélytól délre elterülő (kisebb) angolkertet Széchenyi Ferenc hozta létre az 1780-as évek végén.²¹ A kertben szabálytalanul kanyargó ösvények találhatók, sötétebb erdős részek, ligetek és kis rétek váltogatják egymást. Délről az Ikva határolja, amelynek mentén nyugaton a fürdőház a malommal, közepén, a kastély tengelyében a mulatóház és ezek környékén hidak találhatók.²² Az Ikván kívül valószínűleg a kertben is fellelhető volt egy vízfolyás és egy kis (teknősbéka-) tó, ezek pontos helyét azonban még nem sikerült azonosítani. A déli angolkert nyugati részét a kastélyszárnyon lévő üvegházhoz kapcsolódó veteményes és gyümölcsös, keleti felét pedig a gazdasági épületekhez tartozó tehenészet (svajcéria) és szárnyas majorság határolja. A kastélytól északra fekvő kert egy geometrikus felosztású barokk (francia) kert volt,²³ amelyet Széchenyi angolkertté alakíttatott, valószínűleg az 1790-es években. A korábbi párhuzamos utak félkörívréssé váltak, ily módon tágas rétet képezve a főhomlokzat előtt. Két oldalt ligetek helyezkednek el részben gyümölcsfákkal, távolabb pedig újabb gazdasági haszonkertek. Ezt a kertrészt északon a Kiscenkről Sopron felé vezető országút határolja, amely mentén – a kastély területének főbejáratánál – két portaépület található. Ettől északra indul a Fertő felé futó kettős hársfasor, környezetében főként takarmánytermesztésre

megsemmisíti leveleinek nagy részét. V. ö. OLOFSSON, *i. m.*, 54. Természetesen az is elképzelhető, hogy a főúr és ügyintézője hosszabb ideig együtt tartózkodtak Kiscenken.

²⁰ ÖRSI Károly, *A nagycenki kastélykert története*, Műemlékvédelem, XX(1976), 1. sz., 4–12; ÖRSI Károly, *Győr-Sopron megyei történeti kertek és az első, történeti kertekkel foglalkozó nemzetközi kollokvium*, Magyar Műemlékvédelem 1973–1974, Bp., 1977, 281–297; ÖRSI Károly, *Nagycenki – kastélypark*, Bp., 1981, (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára 72); József SISA, *Count Ferenc Széchenyi's Visit to English Parks and Gardens in 1787*, Garden History, 22/1, 1994, 64–71. Legújabbban a kert kinézetéről a szöveges és a térképi források részletes összevetésével lásd MOHAY Borbála, *Adalékok Széchenyi Ferenc cenki kertjének történetéhez*, 4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat, 2019 [megjelenés alatt].

²¹ SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1789. április 20. Széchenyi Paphoz

²² A vers egy grottát is említ, ennek létét azonban csak egy térkép (MNL OL TK 635, 1805) támasztja alá.

²³ Térképeit közli és elemzi FATSAR Kristóf, *Magyarországi barokk kertművészet*, Bp., Helikon, 2008, 161–165.

használt földterületekkel. Az allé egy kis épületekkel, kápolnával berendezett ligetes térségben, az egykori remeteségben végződik.

A vers szerzője mindezeket a területeket leírta, a kert egyes részeiről szóló információit a térképi, képi és levéltári források legtöbbször alátámasztják, más esetekben azonosításukat segítik vagy kiegészítik. A kertleírás versbeli pontossága miatt valószínűsíthetjük, hogy a szerző nem kizárólag a versben említett kitüntetett alkalom idején járt a kertben. Feltűnik viszont néhány ellentmondás, problematikus pont egyes kertelemek tekintetében, amely a kert korabeli külleme, illetve a vers forrásértéke szempontjából újabb kérdéseket vet fel. Ilyen például, hogy a vers szerzője egzotikus madarak lakhelyéül szolgáló kalitkákat említ az Ikván túli, Nagycenk felé eső térségben, amelynek a térképi és a levéltári források körében semmi nyoma nincs.²⁴ A különleges madarak inkább az egzotikus növényeknek is otthont adó üvegházban vagy a szárnyas majorságban lehettek, de elképzelhető, hogy a nádori látogatás alkalmára ideiglenes bemutatóhelyet hoztak létre számukra a megjelölt helyen. Hasonlóan problémás Jeremiás próféta idézetének ügye. Ez a felirat Rotenstein korábbi leírása alapján a remeteségben található épületen szerepel,²⁵ míg a vers a déli angolkertben lévő grottával hozza összefüggésbe,²⁶ bár lehetséges, hogy nem a nevezetes feliratra, hanem más emlékműre vagy a hely általános melankólikus hangulatára utal.

A vers a kert használóinak kilétét illetően olykor konkrétan Széchenyi Ferencre utal, de legtöbbször általános alanyt alkalmazva a kertben lévő lehetőségekre hivatkozik. A levelezések a kerthasználat tekintetében ettől árnyalatnyilag eltérő képet tárnak elénk. A főúr rendkívül sokat utazott, és csak időközönként tartózkodott Cenken.²⁷ Hazatérése előtt gyakran figyelmezteti Pap Ferencet levélben, hogy tegye rendbe, javíttassa ki, állíttassa helyre kertjének egyes tönkrement részeit, és legtöbbször személyes indítatásának megmagyarázásával, kertszeretetének hangsúlyozásával ad nyomatékot az utasításának. Múltbeli tevékenységre, például a kertbeli programra

²⁴ Quart. Hung. 556, 29–30. versszak. Tizennégy évvel később említ Széchenyi egy „Kanali madarat”, de nem utal rá, hogy hol található a kalitkája. SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs.) 1812. május 17. Sopron Széchenyi Paphoz.

²⁵ G. E. v. R[OTENSTEIN], *Reisen durch einen Theil des Königreichs Ungarn im Jahr 1763 und folgenden Jahren. Erster Abschnitt = Johann Bernoullis Sammlung kurzer Reisebeschreibungen*, Bd. 9. Berlin, 1783, 289. Az idézet más szempontból is problematikus. V. ö. MOHAY, i. m.; KELEMEN István, *Adatok a cenki kastélykápolna és remeteség történetéhez*, Soproni Szemle 65(2011), 2. sz., 149. Rotenstein H. Balázs Éva Pálffy Jánossal azonosítja közismert cikkében. H. BALÁZS Éva, *Ki volt Rotenstein? Egy forrás azonosítása*, *Ars Hungarica*, 1987, 2. sz., 133–138.

²⁶ Quart. Hung. 34. versszak. A hegedűre utalás eredete bizonytalan, de lehetséges, hogy Ben-hinnom, más néven Hegedű-völgy említése miatt került a versbe. PÁLFFY Miklós, *Jeremiás könyvének magyarázata I.*, Bp., Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, 1965, 106.

²⁷ Tartózkodási helyeit leveleiből rekonstruálhatjuk, de még így sem kaphatunk napokra lebontható képet hollétéről, Széchenyi Ferenc itineráriuma tehát tökéletesen nem állítható össze. Vegyük például a vers születésének hónapjait. Széchenyi Ferenc Paphoz 1797. június 1-jén és 1798. május 2-án is Badenből írt levelet (SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. [36. cs.]); 1797 őszén Kiscenken fogadta a nádort, az év más részében pedig Grazban élt (BÁRTFAI SZABÓ, i. m., 465.).

vonatkozó személyes utalásokat, visszaemlékezéseket azonban mind ez idáig nem találtunk. Szintén a levelekből derül ki, hogy a család többi tagja – a főúr felesége²⁸ és gyermekei²⁹ – a családfőnél többször tartózkodott a cenki kastélyban és ebből kifolyólag a kertben is. Az apa például kifejezetten fontosnak tartotta, hogy a gyerekek rendszeresen legyenek jó levegőn, bár a kastély nehéz befűtése miatt telente inkább a soproni házba húzódtak vissza. A vers azt érzékelteti, hogy a kert kellemait mások is élvezhették, ez azonban leginkább csak egyes reprezentatív alkalmakkor a hivatalos főúri társaság tagjaira vonatkozott. Egyéb spontán vendégségek esetében Széchenyi határozott előírásokat készített,³⁰ az idegenek bejövetelét pedig több utasításában erőlyesen tiltotta, és az – egyébként kerítéssel körülvett – kert(ek) kapuit gondosan bezáratta és felügyeltette.³¹ Mindez ellentétben állt az angol tájképi kertnek a versben is felbukkanó alapvető eszmei követelményeivel, a nyílt terekkel, a vidékkel való összeolvadással és a népművelő célú kultúraterjesztéssel; ugyanakkor szépen mutatja, hogy egy – egyébként kert- és természetszemléletében rendkívül művelt és haladó gondolkodású – főúr a gyakorlatban hogyan kezelte, hogyan engedte használni a kertjét.

²⁸ A feleségnek külön gyümölcsöse volt Fertőboz felé eső térségben (Juli völgye), illetve a vendégek ellátásának gyakori feladatáról is neki kellett rendelkeznie. Vö. SzTCs II. köt. – 4. sz. (117. cs.) C) No. 36. 1804. Széchenyi utasítása Kocsihoz, 124 f.

²⁹ A gyermekek születésük évszámával: Lajos Mária (1781), Franciska Karolina (1783), Zsófia (1788), Pál (1789), István (1791). A gyerekek zavartalan kerti tartózkodásának biztosítását a következő részlet jól illusztrálja. „Mivel Czenki házomban senkinek kutyát tartani Gyermekeim miatt nem szabad, úgy ha idegeneké[t] [...] a' birtokos meg intése utána is másodszor is szabadon járni engedné, minden Czeremónia nélkül agyon lövettessenek, azon veszedelemnek eltávoztatására, mely magunkon v[agy] Gyermekinken, midőn a' kertekben járnánk, könnyen meg történhetne.” SzTCs II. köt. – 4. sz. (117. cs.) C) No. 36. 1804. Széchenyi utasítása Kocsihoz, 123. f. Időnként a főúr gyermekei is beszámolnak a Cenk környéki kirándulásaikról. „Mink egynéhány nap előtt a' Követses Erdőbe epret Szedni mentünk 's igen sakat találtunk; de mivel dörögni Kezdtet, a' többit ott hagytuk, és haza jöttünk. Az idő náluk igen rossz a Szél nagyon fúj és aztán éppen mintha esni akarna” SzTCs I. köt. – 9. sz. – No. 28. (23. cs.) f. 624–625. Széchenyi Zsófi apjához, Ferenchez, 1799. július 5.

³⁰ Széchenyi rendelkezik arról, hogy a vendégeknek mondják meg, hogy akkor jöjjenek, amikor „az uraság” otthon van. SzTCs II. köt. – 4. sz. (117. cs.) C) No. 36. 1804. Széchenyi utasítása Kocsihoz, 125. f.

³¹ „Senkit hir nélkül a Kertben az Idegenyekbül ne botsásson” SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs.) 1795. január 24. Prága Széchenyi Paphoz. „Az Uraság kertjeire nézve [...] a' kastély körül későn ne bujkálljanak Erre nézve Király be-zárja a' kertész kaput és a' kútsokat Ertlinénél látható helyen tartsa.” SzTCs X. köt. – 11. cs. 6. sz. (449. cs.) 1800–1819. 156. „Keménnyen meg van Tiltva, hogy a kertben semmi Liberias Cseléd, Gyermek ne merjenek, ha Tehát Maior Úr azokat Láttya, Tessék Őket ki parancsolni. [...] Azon fekete kapunak kulcsa, melly a' kertész háza mellett van, magánál maradhat, úgy az is, melly N.Czenk felé a' nagy kapu, és kis ajtóhoz szolgál, azon okbul, hogy a' munkások arra korán bé mehessenek, azon Kapu mindazonáltal, melly az Anglus Kertbül a' Majorban viszen, senkinek nyitva ne legyen, a' kulcs tehát Major Urnál nála és a' szárnyos Majorjának, a' ki Lugyait, és réztéit, minden nap a Tóba ki és haza hajtja, maradjon. ... Idegenek, koldusok, zsidók bejövetele tiltva [...] a' tisztaság és bátorság kedvéért, az udvaraimban való áltul járás [...] Mivel a' sok idegenek Vendég Cseléd magamét el ronthatná, azér a' Vendég lovainak külömb istállólok vagyon...” SzTCs II. köt. – 4. sz. (117. cs.) C) No. 36. 1804. Széchenyi utasítása Kocsihoz, 121–124. f.

A kert nyilvános és magánjellegű igénybevételének összefonódása az egyes használati módok elemzése során is kiviláglik.

A kerthasználat lehetőségei közül a legtöbb a versben és a levelezésben egyaránt feltűnik. Gyakran emlegetett általános célja a kertnek, hogy alkalmas helyet kínáljon a megpihenésre, megnyugvásra. „[A]z Ikva folyó vize mellet / zöldellő Árnyik közt van egy szép épület, / melynél [az ember] mulatságra nyugodalmat vehet” – írja a vers.³² A megnyugvás, a lélek rekreálódása Széchenyinek személyesen is fontos. „Horti reparatio semper fiat, dum enim Utilia curamus, ne obliviscamur illorum, quae dulcia sunt, & animum recreare possunt”.³³ Később azonban nem a hasznosság ellenében emlékezik a főúr az efféle időtöltésről – az oppozíciót a hivatali vagy gazdasági ügyek bonyodalmai, az utazás fáradalmi jelentik, amelyek után a főúr „nyugadni” szeretne.³⁴ Ezt a kertfunkciót szolgálták a kert(ek)ben elhelyezett „mindenféle padok”.³⁵ A kert így a valóságban is beilleszkedni látszik a világtól való visszavonulás irodalmi alkotásokban, kertleírásokban sokat hangoztatott horatiusi elképzelésébe.

A statikus megpihenéshez képest a sétálás már dinamizmust rejt magában. „Itt [a grottánál] szép ött Dombotska nyölt mestersigivel / mellyeknek környékit az Ikva vizével / öntözi: két gyalogh Hid ött lételivel / biztattyá az Embert réa menetelével. // Itt az Ember szemit homál nem setétti, / Szép uttyán járassát senki nem restéti, / Uttyában ruháját semmi meg nem sérti, / unalom, 's fáradságh, kedvét el nem veszti”.³⁶ A szerző tehát nem csupán a sétáló szemszögét alkalmazza, és konstataálja a séta tevékenységét, hanem ösztönzi a táj(képi kert) felfedezését, a változatos kertrészletek megismerését. A család efféle tevékenységének tipikusságát sejteti ezzel

³² Quart. Hung 556, 27. versszak.

³³ SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1787. augusztus 4. Spa, Széchenyi Paphoz. Magyarul: A kert helyreállítása mindig történjek meg, miközben ugyanis a hasznos dolgokról gondoskodunk, ne feledkezzünk meg azokról, melyek kellemesek és a lelket képesek rekreálni.

³⁴ „Mikent Schauer Czenkre jön, tsináltassa meg az Úr általa, a mint nékie mondtam, a Fördő Kerekét, az ugró Kutat, a Canalist, melly az öveg házhoz vezet, és a Bárkát. – Piláti Kezire járjon, úgy hogy eljövetelemre örööm lehessen, és ne legyen okom, midőn nyugadni akarnék, Kedvetlenkedni. – Az Úrra bizom tehát ezen Kivánságomnak bé tellyesítését” SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1801. szeptember 3., Pest, Széchenyi Paphoz. „Schauernek irattam ujjonon, hogy a Fördő házomnál szükséges reparatit tenné meg eljövetelemit, hogy még is nyugodalmomnak üdejét Kedvem szerént tölthessem, mert majd úgy is Majus elein Somogyban megyek Restauratiora” SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1800. március 15. Pest, Széchenyi Paphoz. Lásd még SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) (d. n.).

³⁵ „[A] mit ront vagy Gyümöls fákban, vagy egyéb zöldségeken, Bokrokban, Bokrétákban, 's Idegeny Plántákban, azt ha meg próbáltat meg füzeti, úgy az Eszközöket vagy a Kertnek Diszére Szolgálálando mindenféle Padjait ... is” SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1795. január 24. Prága, Széchenyi Paphoz. Vajon a „dísz” szóhasználattal arra utal a főúr, hogy nem használták a padokat, vagy éppen, hogy használata kitüntetett figyelemben részesült? Lásd még: „Auf der andern Seite dieses Gebäudes [Eremitagegebäude] stehen sie Worte: „Allhier hab ich meine Ruhe” ROTENSTEIN, *i. m.*, 289. A leírásból nem derül ki, hogy az idézett feliratokat a remetelakon vagy a remetekápolnán helyezték-e el.

³⁶ Quart. Hung. 556, 35–36. versszak.

összhangban egy, a méhek angolkerti elhelyezését tiltó levél,³⁷ valamint Széchényi Ferenc lánya, Fanni által a cenki északi kertben való sétát megörökítő akvarellrajz.³⁸ A főúr maga egyébként csak egy alkalommal említi a „sétálgatást”, ráadásul akkor is Pap Ferencre vonatkozóan és inkább gyakorlatias elintézendők kontextusában.³⁹ A zegzugos angolkert különböző hangulatú részeinek a séta során történő befogadása a korban meglehetősen általánosnak számít – ehhez azonban hozzá kell tennünk, hogy stílárisként tekintetben az egy pontból szemlélhető látvány, a tájképiség adja a klasszikus, érett angol kertstílus legfőbb jellegzetességét.⁴⁰

A megpihenésnél és a sétánál jóval egyedibb tevékenységforma a hajózás. A vers említi, hogy a birtokon „hajozni is lehet, mind a’ Triest vizin”.⁴¹ A levelek között egyetlen konkrét utalást találtunk arra vonatkozóan, hogy a cenki Ikvára hajó készült, de ez is tizennégy évvel későbbi,⁴² ráadásul ekkoriban Széchényi főleg már Bécsben élt. A gyakorlatban nehéz elképzelni, hogy a meglehetősen keskeny és szeszélyes vízjárású Ikván hajóztak volna. Lehetséges, hogy a poéta csupán a trieszti utalás kedvéért foglalta a versbe a hajózást, ugyanis Széchényi néhány évvel korábban – részleges

³⁷ „...a Bárány és Szabo Méheit meg lehet venni, hanem Kotsinak mondja meg az Úr, hogy az anglus Kertbe nem tehetem, hanem a mind már mondtam, vagy az Cremitagban Ruef (Ruch?) gondviselése alatt, vagy Feleségem Bozi Kertjében, a hol a Sétálokak akadályokra nem lennének” SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs.) 1805. augusztus 7. Széchényi Paphoz.

³⁸ Közli BARTFAI SZABÓ, *i. m.*, 427.

³⁹ „[M]időn sétálgat az Ur, observálja Kérem, hol légyenek a Klánterek festetlenek, hogy ezek is a Tischler által Ki N.Czenken van megfőstetellessenek. [...] Feleségem mondotta, hogy Czenken lévén nem ment a Készakádnál a Machina, és hogy alig lett légyen víz az árkokban. de mivel az Ur nekem erről sem irt, talán nem volt Baja, külömben le küldöm Schauert, mert ennek is jo Státusban kellene lenni” SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs.) 1802. augusztus 10. Bécs, Széchényi Paphoz. Ahogy a Debreceni Grammatikából kitűnik, a -gat/-get képzőnek a korban is hasonló gyakorító funkciója volt. BENEDEK Mihály, *Magyar grammatika melyet készített Debreczenbenn egy magyar társaság*, 1795, 166.

⁴⁰ Adrian von BUTTLAR, *Az angolkert: A klasszicizmus és a romantika kertművészete*, Bp., Balassi, 1999, 9–23, 41–48.

⁴¹ Quart. Hung. 556, 28. versszak.

⁴² „Amelly hajót ő Exja Czenki Ikvára Kis Martonban tsináltatni rendelni méltóztatott, meg csináltatván az Asztalos, festő és Lakatos Contói assignálás végett bé nyújtatnak olly vélekedéssel, hogy az Asztalos 150. ftokkal meg elégedhetik, ámbár az oldal fákon és 50. szál széles deszkákon kívül minden fát a magából adott hozzá” SzTCs II. köt. – 1. sz. – E (1804-1826). (110. cs.) 763. Tibolth Assessor relatiója, 1812. Korábban, 1800 körül ír a főúr egy „bárka” szükségességéről, ezalatt azonban a korban szokásos haltárolót érti. SZILÁGYI Miklós, *A népies halászat, vadászat és gyűjtögetés lexikona*, Debrecen, Debreceni Egyetem Néprajzi Intézet, 2008; BÁRDOSI János, *A magyar Fertő halászata*, Sopron, Soproni Múzeum, 1994, 51–52. „Hogy mi nálunk bárka szükséges, az bizonyos, és ugyan azért kérem is anak el Készítettését, de mivel az is igaz, hogy a Kenderrel öszve Kevert víz a hálnak Káros, tehát Feő Bíró Lajos a Czenki tisztel Keressen, avagy ásattasson a N.Czenkiek által [...] egy Közöséges Kender ástató helyet...” SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs.) 1801. szeptember 8. Széchényi Paphoz. Lehetséges, hogy a Drávára épített hajóhoz hasonló szempontokat itt is figyelembe vettek. „Meg mondtam már Schauernak millyen hajót szerezzen, mert arra is kell reflectálni, hogy nem mindenkor oly nagy a’ Dráva vize, hanem néha igen-is kitsin” SzTCs VIII. köt. – 20. cs. – 43. (314. cs.) 121. 1801. december 16. Széchényihez Pap.

sikerekkel – kezdeményezte a Trieszt és Nápoly közötti kereskedelmi célú hajózás megindítását.⁴³

A hajózásnál sokkal jobban elképzelhető, de hasonlóan kevés forrással alátámasztható a kertbeli étkezés. A vers szerint a főúr „mikor tetszik? ebédelhet?” az Ikva partján levő épületben (mulatóházban).⁴⁴ Egyéb forrásokból nincs közvetlen nyomunk a cenki kertbeli étkezésre, mint e két meglehetősen gyakori reprezentációs forma összekapcsolására, amit magyarázhat az, hogy az ünnepnek számító főúri lakomák inkább a kastély megfelelő termében zajlottak,⁴⁵ illetve a puritán szellemiségű főúr egyébként sem tartotta fontosnak ezen alkalmak részletezését.⁴⁶ Festetics Julianna egy férjéhez írt levelében azonban megemlíti, hogy egyszer a távolabbi remeteségben vacsoráztak.⁴⁷

A fürdés a fürdőház kertbeli volta miatt köthető a kerthez. „Amót a' víz öntő kerék Machinánál / fürdeni is lehet, Márván kő kádjánál / két Réz Rétzek oda készített szárnyánál / Meleg 's hidegh vizet botsátto szájánál”⁴⁸ A versben említett Machina minden bizonnyal egy vízimalom-gépezet, amely gyakorlatias, vízszabályozási célokat is szolgál(hat)ot. Az étkezéshez hasonlóan csak lehetőségként említi a szerző az itteni fürdést, ebből azonban inkább az általánosságra és nem a ritkán megragadott alkalomra következtethetünk. A használat közvetett nyoma, hogy az újra és újra megrongálódott fürdőépület javításával rengeteget foglalkozott a főúr.⁴⁹ Egyik levelében azonban

⁴³ BÁRTFAI SZABÓ, *i. m.*, 368. Széchényi horvát báni pozíciója (1785), illetve olaszországi kiküldetése (1791–1792) pedig a főúr legjelentősebb megbízásai voltak. BÁRTFAI SZABÓ, *i. m.*, 364–366. A vers korábban, a 15–16. versszakban említi a nápolyi küldetést, és lábjegyzetben feltünteteti az 1791-es évszámot. A trieszti hajózás részletéhez nem tartozik lábjegyzet, tehát lehetséges, hogy nem egy konkrét utalás, hanem egy általános információ rejlik emögött – ez tehát az utóbbit támasztaná alá.

⁴⁴ Quart. Hung. 556, 27. versszak.

⁴⁵ BENDA Borbála, *Étkezési szokások a magyar főúri udvarokban a kora újkorban*, Szombathely, 2014, (Archivum Comitatus Castriferrei 6), 53–54; KRÁSZ Lilla, *Szórakozás otthon és házon kívül* = H. BALÁZS Éva, KRÁSZ Lilla, KURUCZ György (szerk.) *Hétköznapi élet a Habsburgok korában 1740–1815*, Bp., Corvina, 2007, 124.

⁴⁶ Például korábbi, rendkívül részletes utazónaplójában is csak ritkán említi az étkezéseket. Például SzTCs I. kötet – 12. sz. – No. 9./9, 430, 524, 558, 560. A vendégek ételmezéséről a feleségének kellett gondoskodnia. SzTCs II. kötet – 4. sz. (117. cs.) C) 124.

⁴⁷ „...et Cest en aller le Soir á 7 heure, l'avont dinnéens avons passé dom le jardin et l'Apvés dinnée á l'hermitage” SzTCs I. kötet – 9. sz. – No. 26. (23. cs.) f. 603–604, Festetics Julianna Széchényihez, Cenkről, 1783. július 5 (?).

⁴⁸ Quart. Hung. 556, 31. versszak.

⁴⁹ SzTCs I. kötet – 10. sz. – No. 26. (36. cs.) 1798. május 2. Széchényi Paphoz. „Bezzeg féltem én a Czenki fürdő Házomat a Víz miatt, holot Írásban hagytam Pilatinak hogy azon részt tömetesse meg, és emeltesse fel töltését, [...] de fel fogadok, hogy oda egy szekérrel sem hortak el menetelemtül fogva” SzTCs I. kötet – 10. sz. – No. 26. (36. cs.) 1801. december 21, Széchényi Paphoz. „[M]ég is a' ferdő házon föllől be jött a' víz a Kertben, de kárt nem tett, tsak több ne jöjjön. De a' hol lapos a' kert, a' sok hó el olvadt, onnét a' víz elnem folyhat, ott alig ha fogyatkozásokat nem okoz” SzTCs VIII. kötet – 20. cs. – 43. (314. cs.) 27. 1800. január 22. Pap Széchényihez. Lásd még SzTCs II. kötet – 4. sz. (117. cs.) C) 16–17; No. 5. Széchényi rendelkezései a cenki árvízjárok után. 1813. (4. pont). SzTCs I. kötet – 10. sz. – No. 26. (36. cs.)

mintha nem értékelné kellőképpen. „Hála Isten, hogy csak a ’Ferdő-ház, mely úgy is csak többe mulatsáért, mint hasznért áll, égett-meg, ’s azért-is könnyebben megbo-csátottam a’ meg-szomorodott Schauernek, ki rossz kedvéből azon szerentsétlenséget bizony nem okozta”.⁵⁰ Ezt a kontextualizációt és a korabeli fürdőkultúra tendenciáit⁵¹ is figyelembe véve valószínű, hogy inkább szórakozási mint higiéniai céllal használták a cenki fürdőt. Széchenyi és felesége egyébként különösen kedvelhették a fürdözést, hiszen jártak Spában és Badenben is.⁵²

A kert sajátos szerepét domborítja ki a pipázás. Ezt a tevékenységet a vers és a levelezés is csak egyszer említi, de egyedisége és konkrétsága miatt jelentős az egybeesés. „[H]a őtt [a Kalitka körül] a’ fűszfa Cathedrara fellüll / jó Pipa Dohányra kívánsága keröl”.⁵³ A versrészlet ezáltal illeszkedik a dohányzás pozitív (egészségügyi?, morális?) hatását kidomborító korabeli diskurzusba.⁵⁴ Széchenyi nem egy speciális pipázó-helyet, hanem általában az „Anglus kertjét” jelöli meg e tevékenység helyszínéül: „Köszönöm az Urnak, hogy Anglus Kertemre vigyáz, Kérem siettesse, és hagygya meg a Kertésznek, hogy az Hidak, mind külömbformára tsináltassanak – Ez lészet [lészen] a pipázó helyjünk, a hol Verbötynek ditsösségére le hordatom Az Ur által a Kellert, a Keeszet, és az Új vastag Commentariust”.⁵⁵ A pipázás tevékenységének összekapcsolása bizonyos művek olvasásával a versben nem említett elmélkedésre,⁵⁶

1801. április 6. Széchenyi Paphoz. SzTCs II. köt. – 4. sz. (117. cs.) C) 126-127 (No. 36) 126. SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1800. március 15. Széchenyi Paphoz. SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1800. február 9. Széchenyi Paphoz. SzTCs VIII. köt. – 20. cs. – 43. (314. cs.) 41. 1800. március 20. Pap Széchenyihez. SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1801. szeptember 3. Széchenyi Paphoz; SzTCs VIII. köt. – 20. cs. – 43. (314. cs.) 119. 1801. december 8. Széchenyihez Pap. SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1794. augusztus 14. Széchenyi Paphoz. SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1802. augusztus 10. Széchenyi Paphoz. Lásd még SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1795. január 24. Széchenyi Paphoz. OSZKK Quart. Hung. 556. 26–28, 33. versszak.

⁵⁰ SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1798. máj. 2. Baden, Széchenyi Paphoz. Különösen figyelemre méltó, hogy mindezt Badenből írja a főúr.

⁵¹ A főúri rezidenciákhoz már a 17. században is fürdők tartoztak, illetve a rendszeres fürdőbe járás is kedvelt szokássá vált – a szövegekben általában egészségügyi okokkal indokolják a fürdözést, bár kitűnik, hogy a társasági élet is egyre nagyobb szerepet kapott. A 18. századi élénk fürdőélet a 18. század második felében tért vissza. VÁRKONYI Gábor, *Hévízek és fürdők a 17. századi Magyarországon* = R. VÁRKONYI Ágnes – KÓSA László (szerk.), *Európa híres kertje: Történeti ökológiai tanulmányok Magyarországról*, Bp., Orpheusz, 1993, 112–119. VÁRKONYI Gábor, „Isten a hővízbe vezetvén...”: *tradíció vagy divathullám, fürdőkultúra a 17. századi Magyarországon* = Tiszta sorok: tanulmányok a tisztaságról és a tisztálkodásról, Juhász Katalin (szerk.), L’Harmattan, 2009, 66–73. Meg kell jegyeznünk, hogy a 18–19. század fordulójának magyarországi fürdőkultúrája jórészt feltáratlan.

⁵² BARTFAI SZABÓ, i. m., 305, 377; SzTCs I. köt. – 12. sz. – No. 9./1.

⁵³ Quart. Hung. 556, 30. versszak.

⁵⁴ VADERNA Gábor, *Dohányozni szabad* = MENYHÉRT Anna, VADERNA Gábor (szerk.), *Amihez mindenki ért... Kultúratudományi tanulmányok*, Bp., L’Harmattan, 2006, 93–101.

⁵⁵ SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs.) 1789. április 20. Bécs, Széchenyi Paphoz

⁵⁶ „Im Walde sind Kanapees, darauf man ausruhen kann; es ist ein reizender Ort zum Nachdenken” ROTENSTEIN, i. m., 289.

szellemi tevékenységre való igényt sejteti, míg konkrétan Werbőczy és a 17. századi jogi kommentárok⁵⁷ említése a rendi-nemzeti öntudatot, az „ősi alkotmányra hivatkozás politikai nyelvét”, ilyenformán pedig az angolkert politikai szerepét – a politikai értelemben is releváns szabadságszimbólum voltát, a hatalommal való elégedetlenség áttételes jelképét – szintén előrevetíti.⁵⁸

Az általános és/vagy kis társasággal művelhető tevékenységek mellett vannak egyedi, nagyobb társaságot vonzó alkalmak is, amelyeknek megfelelő színteret nyújt a kert. A vers is egy főúri látogatás alkalmával született, amely alkalmával a kertben különleges dolgokra is sor kerül(het)t, például a már említett hajózásra vagy a vers végén említett „fetskendezésre”,⁵⁹ amely egyfajta szökökút vagy vízágyú-bemutató lehetett a tág értelemben vett kertben, a Fertőn. Egy másik különleges alkalomról, Széchényi Zsófia lakodalmáról kilenc évvel később a *Hazai Tudósítások* számol be: „A készüléteknek és szolgálatnak fényességét, s készségét kellemetessé tette [...] a Fertő vizén ábrázalandó tengeri ütközet; az Anglus kertben rendelt Vásár; a házi theartumban elő adatott képezetek; a falusi tánczok, és multságok; a Kastélynak és kertnek megvilágosíttatása s a t.”⁶⁰ A kertvilágítás nem csupán ideiglenes volt, ugyanis Széchényi egyik utasításában a következőket írja: „Az Hausknetnek vigyázása alá vannak a kertekben és udvaron fent álló lámpások[na]k tisztán való tartása.”⁶¹ Ebből a kerthasználat idejének széles variációi rajzolódhatnak ki: az általános napközbeni tevékenységek és az alkalmi ünnepek mellett esténként, sötétedés után is jártak a kertben.

Az eddig tárgyalt kerthasználati módok egyetlen szóban is összefoglalhatók: multság.⁶² A kert funkciója volt, hogy a mulatságnak, tehát a korabeli szóhasználat alapján az időtöltésnek, az idő múlásának megfelelő környezetet nyújtson. Ez a meglehetősen általános fogalom a versben tízszer – tehát átlagosan négy versszakonként – szerepel,⁶³

⁵⁷ Az olvasmányok minden bizonnyal a következők: KELLER, Jakob (1568–1631), *Mysteria politica, hoc est Epistolae arcanae virorum illustrum sibi multo confidentium, lectu & consideratione dignae*. Neopoli: [s.n.], anno 1624.; KEES, Franz Georg (1747–1799), *Commentarius in codicem iudicarium civilem Josephi II. in usum regnorum Hungariae* ... [P. 1.] / Franciscus Georgius Kees; Latine redd. ... Franciscus Salesius Begatis. Vindobonae: Trattner, 1789.

⁵⁸ TAKÁTS József, *Modern magyar politikai eszméletörténet*, Bp., Osiris, 2007, 14–21; S. VARGA Pál, *A nemzeti költészet csarnokai: A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*, Bp., Balassi, 2005. Később hathattak Széchényire Csokonai államközösségi és hagyományközösségi elvei is. S. VARGA Pál, *i. m.*, 331–339. A kert politikai szerepéről lásd GALAVICS, *i. m.*, 104–106.

⁵⁹ Quart. Hung. 556, 41. versszak.

⁶⁰ Sopronból, 17. Sep. Hazai Tudósítások XXVI. 1807. szeptember 26. 207.

⁶¹ SzTCs II. köt. – 4. sz. (117. cs.) C) No. 36. 1804. Széchényi utasítása Kocsihoz, 124 f.

⁶² Természetesen mindez mesterséges kategorizáció. Egy ismeretlen szerző 19. század eleji verse például felhívja a figyelmes arra, hogy pipázás nem csak multság céljából történhet: „Reggeli Pipázás lehet orvosságul, / Mert attól szorult has gyakorta megtágul, / Pestises időben pedig bátorságul, / Pipázással élnek, és nem multságul.” Idézi VADERNA Gábor, *Dohányozni... i. m.*, 95.

⁶³ Például: „Itt egy föl vonyo Hid van az Ikva vizin, / mellynek allol s föllöl föstöt üllő székén, / jó multságul lehet a Rétek mellékin” Quart. Hung. 556, 28. versszak. „Itt lehet mulatni az Aër igen jó, / Termés

így jelentése meglehetősen kiüresedetté válik.⁶⁴ E halmozott szóhasználattal szemben Széchenyi levelezésében a mulatság fogalma ritkán szerepel a kertre vonatkozóan, de a poézishoz hasonlóan általános kedvtelésre utal.⁶⁵ Érdekes, hogy más kontextusban a főúr az olvasással való időtöltést jelöli ezzel a szóval,⁶⁶ de közvetlen környezetében morálisan elítélendő tevékenységre is alkalmazzák.⁶⁷ A szó használata a kert egyes részeinek általános „kihasználtságára” is utal. A vers szerint mulatni az Ikva környékén, az északi kertben az őrszobáknál, illetve a remeteségben egyaránt lehet.⁶⁸ Széchenyi ezzel szemben csupán „kis kertjére”, tehát a déli angolkertre céloz, amikor ezt a szót használja. Sőt, a remeteség esetében szinte kizárja a mulatás lehetőségét, hiszen rendelkezik arról, hogy ide lehet telepíteni a méheket, mert itt „a Sétáloknak akadályokra nem lennének”.⁶⁹

A kert egyik eredeti funkciója, a gazdasági hasznosság mindkét szövegtípusban feltűnik. A 18. században megjelenő angolkert vívmánya volt, hogy a haszonkertek és a szórakozást biztosító részek nem különülnek el, ezzel összhangban a korabeli esztétika és erkölcsfilozófia számára is összeegyeztethetőnek számítottak a hasznos

kő székekre van jó provisio, / a' víz Grádsáin zúgh mint a kiss Sio, / itt lehet mondani: for zsoli par Dio F., alul lábjegyzet: F, Francia közmondás: Isten látta: hogy szép” Quart. Hung. 556, 33. versszak. Hasonló jelentés: „Zöld üllő székeket e Kalitka körül, / lattni: mellyen Ember szive itten öröl” Quart. Hung. 556, 30. versszak.

⁶⁴ A halmozott szóhasználatból is sejthetjük, hogy nem egy, az utókor által is elismert poétáról van szó. Érdekes irodalmi kontextust ad ehhez Mikes Kelemen *Az idő jól eltöltésének módja – azaz a „mulatás” módjait tárgyaló fordítása*. MIKES Kelemen, *Az idő jól eltöltésének módja és más keltezetlen fordítások*, s. a. r. HOPP Lajos, Bp., Akadémiai, 1988, 7–167. A mű inkább a „resttség” ellen ír. „Meg bortsáson kegyelmed. mert éppen nem tiltom atisztességes mulatást. sőt még azt akarom, hogy a munka közöt, mulassais kegyelmed magát. de azt nem akarom. hogy a mulatásból dolgot tsináyon kegyelmed. Azt értem ezen hogy annak orája lenne. midőn tisztességesen akarná kegyelmed magát mulatni. anak pediglen napja lenne. a melyben valaki látogatására akarna kegyelmed menni, vagy a sétálásra. vagy valamely tisztességes játékre, mivel az emberi gyengeség. azt akarja hogy gondos viseljük az egésségre, és az erőre, a mulatás erre jó orvoság” Uo. 160.

⁶⁵ „Jó lesz most a kertészszel és a Casnárral előre gondolni a Kárának eltávoztatásáról Czenken, ha a' hó olvadni kezdene mellyet annál inkább recommendálok, mivel az a Kis Kertem egyetlen egy, és leg kedvesebb mulatásom.” Valószínűleg kis kertje alatt a déli angolkertet érti. SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1803. febr. 10., Pest, Széchenyi Paphoz.

⁶⁶ „A nyomtatottat mulatságra, és hogy Tiboldnak Collectiomban adassék Küldöm, Georgius Aloisius Szerdaheli munkáját” SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1801. szeptember 3., Pest, Széchenyi Paphoz.

⁶⁷ SzTCs VIII. köt. – 20. cs. – 43. (314. cs.) 48. 1800. május 5. Kiscenk, Pap Ferenc egy Tisztartóhoz.

⁶⁸ „Itt ezen Kert végén a' Kert Kapujánál / fölöl a' strásának a' szobátskája áll: / állól az Uraságh nyári szobájánál, / jó mulatásgh essik az Ország uttyánál. // Innind féll orányi tartó sétálással, / két felöl állétott Allé árnyiklással / az Eremitásban kedves utazással, / lehet által menni magánost, vagy mással?” Quart. Hung. 556, 39–40. versszak.

⁶⁹ „...a Bárány és Szabo Méheit meg lehet venni, hanem Kotsinak mondja meg az Úr, hogy az anglus Kertbe nem tehetem, hanem a mind már mondtam, vagy az Eremitagban [...], vagy Feleségem Bozi Kertjében, a hol a Sétáloknak akadályokra nem lennének” SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1805. augusztus 7. Széchenyi Paphoz.

és a szép, az érzékeket (fizikai érzékszerveket) és az értelmet, szellemet (pallérozott ízlést) megérintő dimenziók.⁷⁰ A növények és állatok a versben a kert élő díszei, a kerti élmény dimanikus színesítői: „Itt Cser: Töll: Nyir: és Nyár fák száma láttatik, / Bozza, cseresnye, Bóroczk, Szilva fa virágzik, / Ihir Borostyán fa, Gelegénye zöldelik [...] // Fölső Kert bő termő szép gyümölcös fákkal / bővelkedik közli gyümölcset sokakkal”;⁷¹ illetve „[m]áss felől kétt Tágos Ló Istáló is áll, / mellyekben tetzetős Lovaknak száma száll, / és kiki, a’ midőn azokban bé sétáll: / a’ szép, ’s, jó Lovakban hamar kedvet tanáll”.⁷² A főúr rendkívül sokszor ír a gazdasági kertrészekről a termelés, eladás, beszerzés munkafolyamatainak a precíz elvégzésére utasítva, és a lovakkal mint fontos arisztokrata státusszimbólummal való lelkes foglalatосkodás is megjelenik leveleiben.⁷³ Olykor arról is megemlékezik a pallérozott főúr, hogy a hasznosban leli örömét. „A Kertek meg maradnak az Uraság részire, de mivel arra sok munka kívántatik, tehát szükséges gazdálkodni, a’ végre a’ Kertész egy Legénnyével, és három szolgálkkal, kiket én fizetek munkálódgyék a’ mi gyönyörüségre való vagyon benne, hogy el ne romollyék”.⁷⁴

⁷⁰ „Fine/elegant arts” és „practical/mechanical arts” elválásáról és összeegyeztethetőségéről lásd John BREWER, *The Pleasures of the Imagination. English Culture in the Eighteenth Century*, London, Fontana Press, 1997, 87; Thomas KEITH, *Man and the Natural World. Changing Attitudes in England, 1500–1800*, London, Penguin, 1983, 285–286. A *Spectator* című kora 18. századi angol napilap szerzője a 414. számban arra buzdítja a vidéki kastélyok tulajdonosait, hogy az egész földjüket egyfajta beültetett kertté alakítsák, ami egyszerre hozna profitot, és szerezne esztétikai élményt. *Spectator* 414. Vol. VI. 99. Egy korábbi szám határozottan megkülönbözteti a tág „örömet szerző” és „hasznos” jellegét, de kifejezetten az előbbit tartja fontosabbnak. *Spectator* 387. Vol. V. 396–397. Lásd még *Spectator* 627. Vol. VIII. 378–380. Befogadói, szemléltői oldalról az érzékenység magyar fogalmának kétirányú jelentésében szintén ez a kettősség tükröződik: vannak külső, érzékszervek által felfogható, illetve belső, a szív és az elme révén átélhető élmények [VERSEGHY Ferenc], *Lexicon Terminorum Technicorum az az Tudományos Mesterszókönny*, Buda, Királyi Magyar Universitas, 1826, 412; DEBRECZENI Attila, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek: Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában*, Bp., Universitas, 2009, 101–106; HEGEDÜS Béla, *Érzékeny érzékenység*, ItK 119(2015), 2. sz., 192. Mindezt a hagyományt Kant radikálisan felszámolja.

⁷¹ Quart. Hung. 556, 37–38. versszak. Lásd még: „Délről az Övegh Ház nap nyugotra nézett, / melynek az ott álló Machina ád vizet, / ádnak sok Gyümölcs, e’ kertnek jó izett...” Quart. Hung. 556, 26. versszak.

⁷² „A’ mellet egy felől a’ Svaiczer Tehenek, / mint télen ’s mint nyáron Istálon hevernek, jó illatu szároz loherrel éltetnek, / melytől nem ok nélkül bőven tejezhetnek” Quart. Hung. 556, 11–12. versszak.

⁷³ SzTCs II. köt. – 4. sz. (117. cs.) C) (No. 36.) 128–129.

⁷⁴ Folytatás: „Amely robot és s. v. trágya kívántatik a’ veteményekre azt az Arendator erga imputatio-nem illendő áron adgyon; ugy a’ Kertésznek, és az Öveg Házban mindenestül kívántató 24 öll fát is; a’ mint a’ Deputatumok Calculássáb* az Contractus alkalmatosságával vetettetett” SzTCs II. köt. – 1. sz. – E (1639–1792). (107. cs.) 700–701) Czenki Commissionak observálandók, 1787. május 19. Sopron, Széchényi Ferenc. Lásd még: „In Bezug auf Beyden Gärten und dem flügel Mayerhof. a) Hätte sich H. Rittmeister die Instruction das Gärtners abschriftlich geben zu lassen und nachdem mein größtes Vergnügen in der Reinlichkeit der Anlege der Obstbaume, und der Gras Einfassungen ist, so wünsche ich das er auf diese auch sein größters Aufsehen hätte” SzTCs II. köt. – 4. sz. (117. cs.) C) 126–131 (No. 36.) 126. 1811. március 7. Széchényi utasítása Bodendorferhez. „Reménlem hogy Peresztegen szerentséssébb leszek a Kosokkal mint Ivánban ahol ... ez az egy gyönyörüségem volt, hogy bikáimra

Széchenyi Ferenc kertjében a növények, állatok egzotikus fajtái is megtalálhatók voltak. A vers – mint a különleges, és ezért halmozottan érdekes látnivalókra – részletesen kitér a külföldön honos madarak leírására: „Nap kelet, a kertye Szárnyas Állatoknak, / láttatik Arany és ezüst Fácányoknak, / Tengeri Rétzéknek, és Török Ludaknak: / Gyönyörű szép Fehér, és Tarka Páváknak”.⁷⁵ Úgy tűnik, a főúr valóban kedvelte az egzotikumokat, ugyanis mikor már cenki kertjétől távol, Bécsben élt, a következő kéréssel fordult Pap Ferenchez: „...mondja meg az Ur a Kapitanak hogy első alkalmatossággal egy tiszta Kalitkában Küldjön bé egy Kanali Madarat, az Őveges házomból pedig egy perpetuelle nevű Virágot tserepjével együtt”.⁷⁶ Korábban a főúr narancsfáinak és tojás alakú virágainak elromlása felett sajnálkozik.⁷⁷

Ezek tehát azok a kerthasználati módok, amelyek az irodalmi műben és a nem fikciós szövegekben egyaránt megjelennek. A „metszet” a legáltalánosabb, legtipikusabb és a nagyközönség számára is bemutatható, bemutatandó kerthasználati módokat tartalmazza. A kerthasználat felől közelítve tehát a fenti elemzés egy konkrét eset példáján támasztja alá és szemlélteti a gyakran csak általánosan emlegetett trendeket. A vers szempontjából pedig láthatjuk, hogy történeti forrásként való kezelése nemcsak az objektívan azonosítható, egyedi kertelemek, hanem a sémák által jobban terhelt kerthasználat tekintetében is indokolt.

Teljesen más funkciót töltenek be azok a kerthasználatra utaló részek, amelyek csak a versben találhatók. Ezek jellemzően a fent tárgyalt tevékenységformák verziói vagy kiegészítései. Az egyik ilyen a látvány, a szemlélés. „Innind által menni lehet az új földre, / hegyess völgyes, tiszta máss mulato helyre; / külső Országokból vett Mod nízéssire [...] // Ott mulatni lehet ugyan e végh Házban, / az Ikván ki folyo viz Machinájában, / Onnénd Zöld állék közt, a csörgő Grottában / kőrölle uszkáló vadak látássában”.⁷⁸ A látvány, látás hangsúlyozásának apropója a rácsodálkozás, a különlegesség, kevésbé a látás eszményi kiemelése és ezáltal a táj (tájelemek, kertelemek) esztétizálódásának megragadása a kor esztétikafilozófiájával összhangban. A látáson kívül

még is, jobb vigyázás lesz mint máshol” SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1812. május 1. Sopron. Széchenyi gazdasága.

⁷⁵ Folytatása: „Vannak ezen kertben fehér tollú Polkák: / ollasz Tyukok, és Nagy bögyü Galambotskák; / vad és szeléd Rétzek: Gyöngy Tyukok, és Gólák. / mellyek itt föl ’s allá magokat mulattyák // Vaygon itt egy köből föll épített Házok: / mellyben rendeltetett különös szobájok; / ahoz ell rekesztett ki, és bé járassak; / az ő udvarain bátor ugrálások” Quart. Hung. 556, 23–25. versszak Az állatok is boldogan mulatnak, és a szemlélőnek is mulatás ez egész jelenet.

⁷⁶ SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1812. május 17. Sopron, Széchenyi Paphoz.

⁷⁷ „Ugy a Narancs faim is el romlottak ámbátor az előbbeni Kertész alatt Szüretet is tartottunk benne. Sött a mi nevetséges még az az tojás forma Olasz Virágnak Gyümöltse sem láztatik már azultátul fogva a Kertemben miulta Hertzán Cardinalis reá tanított annak olajjal s’ eczettel teendő el készítésére” SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs.) [adat nélkül, 1800 körül] Széchenyi Paphoz.

⁷⁸ Quart. Hung. 556, 29, 32. versszak.

a hallást („és bé zárt Gerlitzék szép éneklésire”)⁷⁹ és a szaglást („Az itt hűsüllő bodul Ulakkal / kereng: illatos sok szép virágokkal”)⁸⁰ is bevonja a szerző – az olvasó érzék(szerv)ének ingerelése által a kertbeli élmény, illetve az élmény elképzelése még teljesebb lehet. A különféle „érzékenységekhez” hozzátartoznak az érzelmek, így szomorúság, melankólia is. „Itt [a grottánál] nyölt egy szomorú szép levelű fűszafa, / melyre Hegedűjét Jeremiás Proféta, / jelenségöl néha búss föl akasztotta, / midőn Jerusálem romlását siratta”.⁸¹ A külső és belső érzésekhez kapcsolódó hangulati elemeket Széchényi leveleiben nem találunk. Természetesen lehetséges, hogy a főúr kertbeli „multságaira” is jellemző volt érzelmesség, de ezt egyáltalán nem vagy más módon⁸² fejezte ki. Sőt az is elképzelhető, hogy a vers szerzője tudott minderről, de nem tárhatta a nagyközönség elé⁸³ a közismert arisztokrata privát világát, így az általános lehetőségek felvillantásával próbálta érzékeltetni a kert ezen funkcióját. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról a – közvetlenebb – értelmezési lehetőségről, miszerint az imént felsorolt elemek nem a kerthasználat valós verzióiból vették mintájukat, hanem toposzokat elevenítettek fel.

Van két olyan tevékenységforma, kerthasználati mód is, amely csak Széchényi Ferenc levelei, iratai alapján körvonalazódik, a vers viszont nem említi. Az egyik az ifjú grófok játéka. Ahogy fent említettem, Széchényi gyermekei sokat tartózkodnak Cenken, és ezt maga a főúr támogatja is. „Valjon Czenken mit tett Piláti a Csiga Kertel? melyben annit szedtek és dobtak Gyermeim? talán aszt is csak meg etették, és octoberben Korpa Közé tenni el felejtették. – Terrzel (?), Király és Piláti tudnának erről szollani, úgy a Tekenyöss Béka Torul is, és a Hidegséghe Halas Torul, szeretnék hirt hallani”.⁸⁴ A csigák, teknősbékák a gyermekek részére voltak a kertben.⁸⁵ Ezen kívül „kugli jádzó helyet” is kialakítottak a déli kertben, valószínűleg az Ikvához közel.⁸⁶ Kastély

⁷⁹ Quart. Hung. 556, 29. versszak.

⁸⁰ Quart. Hung. 556, 38. versszak.

⁸¹ Quart. Hung. 556, 34. versszak.

⁸² Erről lásd később, a „gyönyörűség” szó használatánál.

⁸³ A külvilágnak való szólást, a kicsit népnevelő szándékot alátámasztják a magyarázó lábjegyzetek, például a grotta esetében is: „Mesterséggel rakot kő sziklából álló hűsüllő hely” Quart. Hung. 556, 29. versszak.

⁸⁴ SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1801. január 4. Pest Széchényi Paphoz.

⁸⁵ A létrehozás körülményeiről a következő részletet találtuk: „Szeretném, ha az Kertésznek és Finkoinknak gondolatját megfontolná az Úr, hogy lehet-e a Czenki tekenyöss Béka To mellett, Tsiga helyet is rakatni? mely eránt nekem a Kertész irt” SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1799. május 14. Graz, Széchényi Paphoz. A teknősbékákat lehetséges, hogy Festetics Julianna kedvelte, hiszen mikor már nem éltek Cenken, kéretett belőlük: „Eő Excell[entiájá]nak rendeléséből szerezzen Inspector Uram valami 20. vagy 25. Tekenyös Békát az most épült tavakban, ’s küldje fel, ha többet szerezhet, annál jobb” SzTCs VIII. köt. – 20. cs. – 43. (315. cs.) 217., 1812. május 6. Kovacsichoz Pap. Ekkoriban kérte a kanárimadarat is Széchényi.

⁸⁶ „Hogy az Ur a vizöntést Kerteimből a Ganéjrákás által lehetőképpen távoztatni fogja, Köszönöm. Hanem, mivel leg veszedelmesebb hely a Kugli jádzó helynél vagyon, tehát ott kellene leg nagyobb

környéki felszabadult játékról árulkodik a következő részlet is: „Mi is mind nyájan frissen vagyunk, a' Két Kis Grófok ollyak mint a' Szarvasok, már most az üdö enyhült, hol Lovakon szánkáznak, hol magok, a' Kis Szekrek helett Szárnyok lévén azt huzigállják.”⁸⁷ A gyermekek szórakozása (ekkor még) nem tartozott a főúri reprezentáció tipikus elemei közé,⁸⁸ talán maga Széchenyi – akinek a megrendelésére készülhetett a vers – sem akarta, hogy ez a bensőségesnek számító tevékenységforma szerepeljen a költeményben. A levelekből viszont jól látszik, hogy a gyermekek játéka elfogadott, sőt kívánatos volt, ugyanakkor a felnőttek játéka (kicsapongó szórakozása) morálisan elítélendőnek számított, főleg, ha az a precíz munka rovására ment.⁸⁹

gátot neki rekeszteni, és azon alkalmatossággal arra leg inkább a Kertész által vigyáztatni, hogy a Fördő ház és szilva száraztó háznál lévő Zúgók Korán kinyittassanak...” SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1812. január 28. Bécs, Széchenyi Paphoz.

⁸⁷ SzTCs VIII. köt. – 20. cs. – 43. (314. cs.) f. 27; Pap Széchenyihez, Kiscenk, 1800. január 16.

⁸⁸ A 18. században, a „nevelés évszázadában” egyre elterjedtebb volt, hogy a szülők számára a gyermek „gyönyörűséget” jelentett, és a gyermekkel való törődést egyre fontosabbnak tartották. PUKÁNSZKY Béla, *A gyermekkor története*, Bp., Műszaki, 2001, 113–114, 119–127, 136–139; LINDA Pollock, *A gyermekkel kapcsolatos attitűdök* = VAJDA Zsuzsanna – PUKÁNSZKY Béla (szerk.), *A gyermekkor története*, Szöveggyűjtemény, Bp, Eötvös, 1998, 181–183, 190–193. A játék és az esztétikum összekapcsolása az esztétikaelméletben különösen modernnek számít, Gadamer szerint a romantika egyik eleme a játék, a befogadó és az alkotás közötti folyamatos mozgás. Hans-Georg GADAMER, *A szép aktualitása. A művészet mint játék, szimbólum és ünnep*, ford. BONYHAI Gábor = Uő, *A szép aktualitása*, Bp., T-Twins, 1994, 39–50.

⁸⁹ Ez az értékrend tükröződik jószágigazgatója levelében is: „Tudom én azt, hogy voltak dolgai Tisztartó Ur[na]k a' jószágban, de vajmi tudom ám Édes Tisztartó Uram azt is menyi üdöt el vesztegetett a' mulatságokra, s' játékokra, melyeket jobb véggel fordított volna a' Számadásihoz kívántató Documentumoknak rendbe szedésére...” SzTCs VIII. köt. – 20. cs. – 43. (314. cs.) 48. 1800. május 5. Kiscenk, Pap Tisztartóhoz. Ugyanakkor tudjuk, hogy Széchenyi maga nagyon szeretett biliárdozni, Cenken külön biliárdszoba is volt, amire nagy figyelmet fordítottak. Például: „E' Kastél közepén állol a' Billiar,/ szép fegyverek között vendégeket bé vár,/ ki eő mulatságát érti; abban bé jár, / játikját nem tiltya se a' Tél: se a' Nyár” Quart. Hung. 556, 20. versszak. „Által látván azt, hogy Czenki lételemmel a Botthányi, és Zichyek, és ezekkel talán Bétsiek is meg látogatnak, tehát tegye meg az Úr előre Pilati és a 2 Tischlér által azzon Rendelést, hogy az öveges Házat Ki deszkázzák, és osztán Pilati azt zárva tartsa, mert nagon alkalmatlan, ha számos-sabban vagyunk a Billiárd Szobában több asztalokon lenni” SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1810. július 5. Csokonya. Lásd még SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1789. január 16. Bécs, Széchenyi Paphoz. Morálisan elítélendőnek inkább a korban elterjedt szerencsejátékot (vö. KULCSÁR Krisztina, *Játékok = Hétköznapi élet ... i. m.*, 126), illetve a munka rovására menő haszontalan időtöltéseket gondolhatta Széchenyi. „[A tiszt legyen] Isten félo józan, igazságos, szorgalmatos, és egyenes legyen, hogy ezen erkölssök miatt alatt valói szeressek, és filjék, az Uraság pedig bizodalmát benne helhesztethesse [...] Azon elmélkedjen éjjel nappal a Tiszt, miként végeszhetne leg nagyobb mezzei munkát leg kisebb erővel-el, és leg rövidebb üdö alatt. Erre nézve az okos előre látásan Kívül igen szükséges hogy a Tiszt minden mezzei munkán a munkássaival legyen, azokat sürgesse, és igazgassa” SzTCs X. köt. – 11. cs. 5. sz. (449. cs.) 116–145. 1. rész: Sárvár-felsővidéki tisztek instrukciója, 1791–1799, 116–117. A főúr indulatos lett, mikor valaki elmulasztott valamit: „Nagyon meg indultam én ezen feleidekenségén Finkoírnak, de még nagyobbban a Fa Comerciuma miat, mely valósággal tsunyaság, és Cássámra nézve meg rettent. – Mit tegyünk tehát vele? mit a Cássánnak Bátorságára? még most nem tudom, söt, determinálni sem akarom, mert még igen Érzékeny vagyok, hanem a jövő Postán hidegebb vérrel irhatok talán az Urnak ez eránt. addig tessék az Urnak is gondolkodni. [...] Uram Isten, már tehát Kinek lehet e Világban hinni? – hát

A másik csak levelekből rekonstruálható kerthasználati mód egy sokkal kevésbé konkrét kifejezésben jelenik meg: a gyönyörködésben. Széchenyi Ferenc, ha önmaga kertjéhez való személyes viszonyát fogalmazza meg, leggyakrabban ezt a kifejezést használja: „Schauernek irtam hogy mene Czenkre és ha valami vagy a Fördő háznál, vagy a Zuggonál Kár esett volna azt az Urnak mind pénzbéli, mind fa béli assignatioja mellett el jövedelemig meg igazetátná, hogy míg is haza menet ennyihány ideit a magaméban gyönyörködhetnék, mellyet restauratoria nézve tsak hamar megént ott hagyok[.] Kérem tehát az Urat, sürgettesse ha le megyen a munkát.”⁹⁰ A főúr főnévként is használja a fogalmat, ezzel még jobban kiemeli az érzés (tevékenység? viszonyulás?) mindenhatóságát: „a mi pedig a Kertben tett Romlásokat illeti, sajnálom, mert Ez az egy nyugodalmom és Gyönyörűségemnek Hele, azért kérem is az Urat igazíttassan vagy tsináltassan meg mindent Majus végéig, mert Junius első Napján már fönt akarnék lenni. – azért a földél föstést, és a 2 Kaput is készíttesse meg az Úr, a földönél lévő Klántért (?) pedig ugy kell tsináltatni, hogy télre mindig le szedhesse a Kertész”.⁹¹ A megrongálódott kertelem, kertrész kijavítása és a várható fáradalmak, elintéznivalók éles oppozíciót teremtenek a vágyott gyönyörködésnek. De mire gondolt konkrétan Széchenyi, mikor ezt írta? Pusztán esztétikai élvezetre? Ebben az esetben a látvány, a látás versbeli kiemelésével is párhuzamba lehetne vonni a tevékenységformát. A gyönyörűség (Vergnügen, voluptas) szónak azonban több jelentése van, egy korabeli szótár szerint a szépben való gyönyörködés mellett minden érzékenységet megmozgató élmény, morális tevékenység, visszaemlékezés,

ha az Ur és Tibolth nem lennének, valjon szolgálhatnék e tsak egy óráig is?” SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs.) 1805. febr. 11. Pest, Széchenyi Paphoz. Annak azonban mindig volt tere, hogy a gyermekkori játékos emlékeket felelevenítsék. „Mindenre alkalmatlan üdö jár, talám az 1756-ik Esztendő jön visza, mellyben 1-a May tsak nem térdig való hóban jádczottam gyermek koromban itt Sopronban” SzTCs VIII. köt. – 20. cs. – 43. (315. cs.) 507. 1817. április 18. Széchenyihez Pap.

⁹⁰ SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs.) 1800. febr. 9. Pest, Széchenyi Paphoz. Lásd még: „Decretum est. [...] 9-o [...] Si Ipse eadem administraverit in imputationem venient Currenti pretio, monitus tamen est Lictus Hortulanus, ut cum Operariis Compendiose, agat; Quae in Horto voluptuosa sunt illa conservet quidem ne destruantur, verum Superflui ultra eorum Conservationem non necessarias Operas jisdem non impendat.” (Magyarul: Elhatározottat: 9. Ha ő maga fogja azokat ellátni, az kurrens áron felszámíttatik, de figyelmeztetve van a kertész, hogy a munkásokkal röviden tárgyaljon/röviden intézkedjen az ügyükben, amik pedig a gyönyörködésre való kertben vannak, azokat tartsa meg, ne rombolják le, de az ezen túlmenő fölös dolgok megőrzésére szükséges munkákra ne költsön.) SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 46. (38. cs.) 7. 1787. július 4. Protocollum Arcarimi, et Determinationum in Commissione, 1787. „Hogy tehát ezeken már egyszer által eshessek, és nyugodalmassan gyönyörködhessek kertemben midőn Czenken vagyok e következő rendelésemet jelentse meg az Úr nékie Személlésen tudni illik: Hogy Én a Zöldség és gyümölcs kertek más Kertészt fogadok füzetésébül nála hagyván utóbbis proportionál füzetés mellett az Anglus Kertet, [...] mert miúlta eő Kertész azólta ezekben szükölköttünk” SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs.) [adat nélkül] Széchenyi Paphoz.

⁹¹ Előzmények: „A Czenki vizeknek is nagy ártalmára van a Peresztyi Malom. bár Ezt alább szállíthatnánk, vagy Cássáltathatnánk. És talán elég legalis okokunk lenne Ennek a Vármegyén meg nyeresére” SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs.) (d. n.)

és elmélkedés, szellemi tevékenység is gyönyörűséget okoz.⁹² A szó a korszakban meglehetősen tág értelemben használt mulatság⁹³ és érzékenység⁹⁴ fogalmával is összefüggésbe hozható. A gyönyörűség használata korabeli kert- és tájleíró lírában meglehetősen elterjedt,⁹⁵ ezért figyelemre méltó, hogy az ismeretlen szerző versében egyszer sem szerepel.⁹⁶ Bár egy rendkívül nehezen lehatárolható terminussal állunk szemben, a fentiek fényében feltételezhetjük, hogy használata pallérozott kulturális attitűdre – és kevésbé egy általános főúri társadalmi-reprezentatív szokásra – utal.

*

A játék és a gyönyörködés csak a levelekben tűnnek fel, így ezek nem a nyilvánosságnak szánt, hanem – ha élhetünk a kifejezéssel – a magánszférában megjelenő tevékenységformák, amelyek arról tanúskodnak, hogy egy jó ízléssel rendelkező és a művészeteket fontosnak tartó főúrral állunk szemben. Amik csak a versben szerepelnek, például a különféle érzékszervekre, érzelmekre ható ingerek, azok díszítő, színező elemek, az iskolás klasszicizmus topikus fordulatai (ettől vers a vers, ezek kellenek bele). Az idő mulatásának különféle módjai, valamint a hasznos és egzotikus növények, állatok megléte mint a kert funkcióinak a versben és az egyéb forrásokban is szereplő elemei a kerthasználatnak – és így a főúri reprezentációnak – nyilvános és általános, mondhatjuk, hogy tipikus formái. Ezek által körvonalazódik az alkalmi vers pozíciója történeti forrásként, irodalmi alkotásként, illetve kultúrtörténeti illusztrációként. Másrészt jól elkülönül a kert kialakításának nyitott és zárt jellege, illetve a kerthasználat nyilvános, tipikus, reprezentációs célú, valamint magán/rejtett, atipikus, belső igényből fakadó módjai.

Mindez a reprezentáció problematizálása szempontjából is érdekes. A vers számos szinten reprezentálja a főúri életet – a kert és a kertbeli tevékenységek bemutatásán

⁹² VERSEGHY, *i. m.*, 131, 18, 194, 375.

⁹³ A Hazai Tudósítások ismert részletéből egy másik hely: „...magának a' Nagy Méltóságú Gróf Szécsényi Ferencznek, úgy nem különben a' Nagy Méltóságú Grófnének született Festetits Juliána Gróf Asszonnyának Ő Excellentiájának szíves kedvezése, kik az Uri Vendégeknek mulattatásokra, 's gyönyörködtetésekre mindent el követtek” *Hazai Tudósítások ... i. m.*, 207.

⁹⁴ HEGEDÜS, *i. m.*; DEBRECZENI, *i. m.*, 104–106, 136, 139–140.

⁹⁵ Pl. VÖRÖS, *i. m.*, 87–88, 91. Bessenyei György, A' Tiszának reggeli gyönyörűsége = GERGYE, *i. m.*, 121–123. Az érzékenység lassan belopózott a rendi költészetbe. VADERNA, *i. m.*, 492.

⁹⁶ Pontosabban egyszer megjelenik képzetlen alakja 23. versszakban: „Gyönyörű szép [...] Páváknak...”

kívül a származás, jó hírnév,⁹⁷ család egyes tagjainak értékei,⁹⁸ a rendezettség,⁹⁹ a klaszszicista kastély sajátosságai,¹⁰⁰ az egyéb főúri szórakozások,¹⁰¹ a példaképek,¹⁰² a tudományok,¹⁰³ a vallásosság¹⁰⁴ területén is. A vers maga – bármi is legyen a tárgya – irodalmi reprezentáció, a kert is – ha nem formálja meg szöveggént – művészi, épített (alkotott) reprezentáció. A versben leírt kert, illetve a kertet leíró vers reprezentációs értéke így nagyon erős, halmozott, ráadásul mindkettő önmagában is egy megalkotott kulturális termék.

Ezek a sajátosságok csúcsosodnak ki a költemény utolsó versszakában: a szerző a versben való kedvtelést ajánlja, hogy ezáltal valószerűen átélhesse az olvasó a kerti tevékenységeket is. A vers maga is élvezetté válik, a művészetek (kert) és művészet élvezetei (vers) a képzelet¹⁰⁵ által fonódhatnak össze. „Igy Egy hiv Tisztelő látván mind

⁹⁷ „Christippus fel készültt ékes Palotákban, / Euripides pedig a’ jó Házos-Társban. // [...] Több Bölts itt ez ellen, csak aztot tanéttya: / hogy a’ jó hir és név legfőbb jó azt tartya; / vagyon: ki feiben mind csak azt forgyattya; / hogy boldóg, a’ kinek vagyon jó magzattya” Quart. Hung. 556, 1–2. versszak. A 7. versszak a somogyi főispánná való kinevezést emlegeti.

⁹⁸ „Gróf Festetits Julis [...] / Azt lehet nevezni: Jóság Példájának. // Itten a’ Tudomány a’ kastél Urában, / Szép ékes Palota annak Kastellában; / föl találtothatik Jó magzat az házban, / Szép Erkölc; csinosság, a’ jó Házos Társban. // Drága Keő az Erkölc, meszére el láczik, / mint szép Cárunculus, távul is csilámlik...” Quart. Hung. 556, 4–6. versszak. A 8. versszak a kis grófokat említi, és lábjegyzetben fel is sorolja neveiket.

⁹⁹ „Ezek, mind igazak, mert ha bé tekintünk, / a’ Czenki kastélban, errül nézegetünk; / mellet[t]e föl készültt kertyeiben megyünk, / azokban minden jót rend szerint fel lelünk” Quart. Hung. 556, 3. versszak. „E’nek több szobái föllöl tetző Szépség, / spalliros fallai képző ellevenség / valamere teként az Ember tisztesség, / naponként ujjolag: tisztaság: fényesség” Quart. Hung. 556, 18. versszak. Ezt megerősítik a főúr levelei is. Pl. „Valjon nem lehetne e az Ringer által az Öveg Házra tett Überschlagia Szerént a Szükséges fát, és téglát rész Szerént el Készíttetni, rész szerént hordatni? mert már Prágából el jött a Thirem (?), hogy Clam a Louist vagy már mind asszonyt, vagy Menyaszonyt Kiváná Czenkre hozni, amely üdöre már tsak Szeretném hogy Házam Körül Munkások ne lennének, és az Idegenyek mindent Rendben találának” SzTCs I. köt. – 10. sz. – No. 26. (36. cs) 1800. november 6. Pest Széchenyi Paphoz.

¹⁰⁰ „E’ Kastél kétt kert közt áll olasz formában; / fölső szárnyán épült több helyes szobákban, / Alsó szárnyán vezett a’ Theátrumában, / Játékra készített Komedia Házban” Quart. Hung. 556, 9. versszak. „A’ Kastél Gráditisi ki faragot Kövek: / Ótt Gyertyát tartanak két Angyali képek, [...] // E’ Kastély közepén fölyöl a’ Palota / áll: a’ mint a’ téli nap kelte, ’s le nyugta: / látzik; Ablakjai ugy láttatnak rajta, / hogy Nagy ékességhe az ő Magas volta.” Quart. Hung. 556, 13–14. versszak. Lásd még u. o. 19. versszak.

¹⁰¹ „E’bben néha mikor tetszik? szép Játékot, / az Uraság Önön Emberi, tréfákat; / tesznek énekléssel az Urasságokat / tartják, nyájassággal, ’s mulattják magokat.” Quart. Hung. 556, 10. versszak.

¹⁰² Quart. Hung. 556, 16–17. versszakok felsorolják, hogy a Bánffy, Széchenyi, Bárkóczi, Esterházy, Zichy, Festetics, Pálffy, Cziráki, Hadik, Déffort családok neves tagjainak képei függenek a falon.

¹⁰³ „Ennek nevezetes Bibliotekája / vagyon sok rendbéli Országok Máppája / Philosophiára Dialecticája, / különös botük közt könyvei Sum[m]ája” Quart. Hung. 556, 22. versszak.

¹⁰⁴ A kastély alsó végében álló kápolnában „[d]itsértetik Isten, gyakran, mint Mennyekben” Quart. Hung. 556, 21. versszak.

¹⁰⁵ A képzelet fontosságáról és az esztétikai befogadásban betöltött szerepéről lásd Forest PYLE, *Képzelőerő és ideológia*, ford. BAGI Ádám, BAGI Zsolt Helikon, 2000, 1–2. sz., 31–58.

ezeket, / a' kastél kőről tett több Épületeket, / a' kiknek ne talán találna kedveket? /
adja mulatságúl e' tsekél verseket”.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Quart. Hung. 556, 43. versszak. Mindez jól szemlélteti, hogy a költészet nem csupán a reprezentáció eszköze, hanem társalgás is. VADERNA, *i. m.*, 74. Lásd még feljebb, például a grotta megmagyarázásával a nem pallérozott rétegnek szól, akár mondhatjuk, hogy a népi felvilágosodás jegyében.

Függelék

A szövegközlés elvei

A kéziratban egyes kezdőbetűk (K, O, U) esetében nem derül ki, hogy kis- vagy nagybetűről van-e szó, illetve többször az sem dönthető el egyértelműen, hogy hosszú vagy rövid ékezetet használ-e a szerző. Ezekben az esetekben a jelenlegi helyesírás szabályait alkalmazom. Más jelölések sem egységesek a versben, például az elválasztójeleknél [-] és [=] is előfordul, a lábjegyzetekre utaló nagybetűk utáni írásjelek (pont, vessző, aposztróf) különböző variációkban szerepelnek, illetve a versszakszámok utáni latin végződések olykor elmaradnak. Ezekben az esetekben a versben legtöbbször használt jelölési módot választom. Az oldaltörések előreutaló szavai az eredeti kéziratban kapcsolós zárójellel alá vannak húzva; ezeket elhagyom. A mássalhangzó feletti vízszintes vonallal jelölt hangzóképzést szögletes zárójelben feloldom. A folioszámokon belül /a-val jelölöm a páratlan, /b-vel a páros oldalakat.

Külön érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy Sisa József közlésében több pontatlanság is található, amelyek némely esetben tartalmi eltérést jelentenek. Például „legfőbb” helyett Sisa átiratában „legtöbb” szerepel (2. versszak), „ékes” helyett „édes” (5. versszak), „hogya” helyett „úgy” (7. versszak), „kétt” helyett „hat” (12. versszak), „magas” helyett „csillagos” (14. versszak), „élló” [illó? hulló?] helyett „élló” (15. versszak), „kétt” helyett „s ott” (16. versszak), „fő” helyett „jó” (17. versszak), „valamere” helyett „valamire” (18. versszak), „gombok vagynak” helyett „gomóskogynak” (19. versszak), „gólák” helyett „polák” (24. versszak), „rétzek” [récék] helyett „részek” (31. versszak), „levelő” [levelű] helyett „levaló” (34. versszak).

1 /a

556.

Quart. Hung.

Kis-Czenki
kástély és hozzá tartozó új épületeinek
rövid leírása

1798.

XVIII. Század.

[GR.SZÉCHÉNYI ALAP
KÖNYV-
TÁRÁBÓL]

1 /b

556.

Quart. Hung.

2 /a

A'

Kis Czenki ezen T. N. Sopron
Vármegyében lévő Nagy méltoságu Sárvá-
ri Fölső Vidéki Groff Szétsenyi Fe-
rencz Úr (Tittl:) Eő Excellentiája Két
Kertek között fönt álló Kastélla, és hoz[z]á
tartozandó új Épületinek rövid Le írása.--

1mo

A Fő Jót Pindarus a' jó Tudományban,
tartotta Egésség, jó meg tartásában:
Chrisippus fel készültt ékes Palotákban,
Euripides pedig a' jó Házos-Társban.

2do

Több Bölts itt ez ellen, csak aztot tanéttya:
hogy a' jó hír és név legfőbb jó azt tartya;
vagyon: ki feiben mind csak azt forgyattya;

hogy boldóg, a' kinek vagyon jó magzattya.

3^{tio}

Ezek, mind igazak, mert ha bé tekéntünk,
a' Czenki kastélban, errül nézegetűnk;

mellete

2 /b

mellet[t]e föl készültt kertyeiben megyűnk,
azokban minden jót rend szerint fel lelűnk.

4to

Gróff Szétsenyi Ferencz Ura e' kastélnak
Gróf Festetits Julis, Aszonya Házának,
kit Eö el váloztot Élete Párjának,
Azt lehet nevezni: Joságh Példájának.

5to

Itten a' Tudomány a' kastél Urában,
Szép ékes Palota annak Kastéllában;
föl találtothatik Jó magzat az házban,
Szép Erkölcs; csinosság, a' jó Házas Társban.

6to

Drága Keö az Erkölcs, meszére el láczik,
mint szép Cárunculus, távul is csillámlik,
ez, kivált Szétsenyi Fámilián fémlik;
midőn Firúl Fira Sok jó szál: 's tündöklik.

7mo

Az Első Györgyöt is ez nagyra vezette;
hogy Leopold Császár Attyának nevezte:
és Szétsenyi Ferenczet is arra vitte;
hogy Somogyba, Eötet Feö Ispánya tette. A.,

A., 1798^{dik} Esztendőben.

8vo

3 /a

8vo

Vagyon e' Ferencznek három Gróff Úrfia, B.,
és egy testvirei kétt Gróff kiss Aszonya; C.,
ezekhez is Isten hogy kegyelmét adgya;
azt minden igaz Hiv, Szolgája ohajtya.

9no

E' Kastél kétt kert közt áll olasz formában;
fölső szárnyán épült több helyes szobákban,
Alsó szárnyán vezetett a' Theátrumában,
Játékra készített Komedia Házban.

10mo

E'bben néha mikor tetszik? szép Játékat,
az Uraság Önön Emberi, tréfákat;
tesznek énekléssel az Urasságokat
tartyák, nyájasságal, 's mulattyák magokat.

11mo

A' mellet egy felöl a' Svaiczter Tehenek,
mint télen 's mint nyáron Istálon hevernek,
jó illatu szároz loherrel éltetnek,
melytől nem ok nélkül böven tejezhetnek,

B., Aloysius, Palko, és Pesta: C., Fran-
cisca: s, Soffia.

3 /b

12mo

Máss felől kétt Tágos Ló Istálo is áll,
mellyekben tettetős Lovaknak száma száll,
és kiki, a' midőn azokban bé sétáll:
a' szép, 's, jó Lovakban hamar kedvet tanáll.

13^{tio}

A' Kastél Gráditsi ki faragot Kövek:
Ótt Gyertyát tartanak két Angyali képek,
két felöl, a' mint a' Palotában mennek;
szározon szekérrel elejiben mehettek.

14to

E' Kastély közepén föllyöl a' Palota
áll: a' mint a' téli nap kelte, 's le nyugta:
látzik; Ablakjai ugy lattatnak rajta,
hogy Nagy ékességhe az ő Magas volta.

15to

Ebben e' kastélnak Urát, és Aszonyát
le irva láthatni miként a' Királyját;

Neapolis' Országának élő csillagját;
Tiszteltik Királyunk Fölséges Rokonyát D.,
16

D., 1791^{dik} Esztendőben

4 /a

16to

Itt eleven képe fönt áll Groff Bánffinak,
kétt Szétsenyi Érseknek; és Bárkoczinak;
Eszterházy: Zichy: Festetics, 's Pálffi-
-nak

Cziráky: Szétsenyi Sigmond 's Antalnak.
17mo

Itt le írva látni Feld Marchsal Hadikot,
ki ékesítette valaha Hazánkat,
Groff Déffort: Meszéllel; életek Párjokat
közben több Fő Méltósághu szép Dámákat

18vo

E'nnnek több szobái föllől tetző Szépséggh,
spalliros fallai képző ellevenséggh
valamere teként az Ember tisztességgh;
naponként ujjolagh: tisztasággh: fényesség.

19no

Föllől mind a' Négy szegleti e' kastélnak
Rezekbül duplássan látzo gombok vagynak,
a' közepe egy kevéssé Magassabbnak
látzik

4 /b

látzik; fönt létele egy Ütő Orának.

20mo

E' Kastél közepén állol a' Billiar,
szép fegyverek között vendégeket bé vár,
ki eö mulatságát érti; abban bé jár,
játikját nem tiltya se a' Tél: se a' Nyár.

21mo

E' kastélnak vagyon az Alsó végiben
egy szép Kápolnátska, mely föl szentelisben

vette Pátronssul [!] Sz: Keresztet: melyben
Ditsértetik Isten, gyakran, mint Mennye-
-ben.

22do

Ennek nevezetes Bibliotekája
vagyon sok rendbéli Országok Máppája
Philosophiára Dialecticája,
különös botük [!] közt könyvei Sum[m]ája.

23^{tio}

Nap kelet, a kertye Szárnyas Állatoknak,
láttatik Arany és ezüst Fácányok-
-nak,

5 /a

Tengeri Réztéknek, és Török Ludaknak:
Gyönyörű szép Fehér, és Tarka Pávának,

24to

Vannak ezen kertben fehér tollú Polkák:
ollasz Tyukok; és Nagy bögyü Galambotskák;
vad és szeléd Réztek: Gyöngy Tyukok és
Góllak.
mellyek itt föl 's allá magokat mulattyák.

25to

Vagyon itt egy köből föll épített Házok:
mellyben rendeltetett különös szobájok;
ahoz ell rekesztett ki, és bé járassak;
az ő udvarain bátor ugrálássok.

26to

Délről az Övegh Ház nap nyugotra nézett,
melynek az ott álló Machina ád vizet,
ádnak sok Gyümölcsi, e' kertnek jó izett,
a' kastélhoz végh Ház két nyárfa közt vezet.

27mo

5 /b

27mo

Elötte az Ikva folyo vize mellet

zöldellő Árnyik közt van egy szép épület,
melynél mulatságra nyugodalmat vehet
az Uraságh mikor tétzik? ebédelhett.

28vo

Itt egy föl vonyo Hid van az Ikva vizin,
mellynek allol 's föllől föstöt üllő székén,
jó mulatságh lehet a' Rétek mellékin
hajozni is lehet, mind a' Triest vizin

29no

Innind által menni legett az új földre,
hegyess völgyes, tiszta máss mulato helyre;
külső Országokból vett Mod nizéssire
és bé zárt Gerlitzék szép éneklis[s]ire.

30mo

Zöld üllő székeket e Kalitka köröl,
lattni: mellyen Ember szive itten öröl
és ha ótt a' fűszfa Cathedrára fellüll
jó Pipa Dohányra kívánsága keröl.

31mo

6 /a

31mo

Amót a' víz öntő kerék Machinánál
fürdeni is legett, Márván kő kádjánál
két Réz Rétzek oda készitetett szárnyánál
Meleg 's hidegh vizet botsátto szájánál.

32do

Ott mulatni lehet ugyan e végh Házban,
az Ikván ki folyo viz Machinájában,
Onnénd Zöld állék közt, a csörgő Grottában E.,
kőrölle uszkálo vadak látássában.

33^{tio}

Itt lehet mulattni az Aër igen jó,
Termés kö székekre van jó provisio,
a' viz Gráditsáin zúgh mint a kiss Sio,
itt lehet mondani: for zsoli par Dio. F.,

34to

Itt nyölt egy szomoru szép levelő fűsz fa,

melyre Hegedűjét Jeremiás Proféta,
jelenségöl néha búss föl akasztotta,
midőn Jerusálem romlását siratta.

E., Mesterségel rakot kö sziklából állo hüsellő hely.
F. Franczia köz mondás: Isten láttya: hogy szép.

35.

6 /b

35to

Itt szép ött Dombotska nyölt mestersigivel
mellyeknek környékit az Ikva vizével
öntözi: két gyalogh Hid ött lételivel
biztattya az Embert réa menetelével.

36to

Itt az Ember szemit homál nem setétti,
Szép uttyán járassát senki nem restéti,
Uttyában ruháját semmi meg nem sérti,
unalom, 's fáratságh, kedvét el nem veszti:

37mo

Itt Cser,: Töll: Nyir: és Nyár fák száma láttatik,
Bozza, cseresnye, Bóroczk, Szilva fa virágzik,
Ihir [?] Borostyán fa, Gelegenyé zöldelik:
a' Madarak közben az Embert kisirik.

38vo

Az utt itt hüsellő boduló Utakkal
kerengel: illatoz sok szép virágokkal

Fölső

7 /a

Fölső Kert bö termő szép gyümölsös fákkal
bövelkedik közli gyümölsét sokakkal.

39no

Itt ezen Kert végén a' Kert kapujánál
fölöl a' strásának a' szobátskája áll:
allól az Uraságh nyári szobájánál,
jó mulatságh essik az Ország uttyánál.

40mo

Innind féll orányi tartó sétálással,
két felől állótott Allé árnyiklással
az Eremitásban kedves utazással,
lehet által menni magánost, vagy mással?

41mo

Itt az Eremitás Dombja a' fertőre
nézett; hól nem régen Fölség H., ö szilire H.,
le szállat hajozván a' fetskendezésre:
honnénd vis[s]za menni méltóztatott Czenkre.

1797. die 13° 8^{br}

G., Joseff Palatinus.

H., a fertő szilin Groff Szetsenyi Ferencz által Deszkából el kiszitetett vár.

7 /b

42do

Itt sok Méltosághok azon örvendeztek
hálákat szivekből atták az Istennek;
hogy köszöntisire itt ezen Fölségnek.
Firfi és Aszonyi Rendről itt lehettek.

43^{tio}

Igy Egy hiv Tisztelő látván mind ezeket,
e' kastél körül tett több Épületeket,
a' kiknek ne talán találná kidveket?
adja mulatságul e' tsekél verseket.

1798